
Luka Tomašević
FILOZOFSKO-TEOLOŠKI POGLED NA LJUDSKU SPOLNOST I
SPOLNI ODGOJ

Philosophical-theological View on Human Sexuality and Sexual Education

UDK: 613.88:176
Pregledni znanstveni rad
Primljeno 1/2009.

Sažetak

Tema je ovog rada ljudska spolnost koju današnja teologija shvaća kao način naše opstojnosti. Kao takva ona je strukturalna dimenzija osobe, znak i mjesto otvaranja, susretanja, dijaloga, komunikacije i jedinstva među osobama. Spolnost je životna snaga koja obuhvaća, uvjetuje i utječe na svaki osobni čin u svakom trenutku života i ne djeluje samo na jednom području ili vremenskom razdoblju, već predstavlja bit i žarište života.

U drugom dijelu autor istražuje filozofske stavove o ljudskoj spolnosti kroz povijest. U svijetu kršćanske kulture spolnost se, uglavnom, definirala prema svojem glavnom cilju, tj. reprodukciji. Danas postoje četiri glavne koncepcije seksualnosti. Seksualnost je izrazito svrhovita i služi reprodukciji, ona je bitno vrsta osobne ljubavi, ona je osebujan način govora tijela i ona je izvorite posebnog užitka.

U trećem dijelu autor nas ukratko upoznaje s poviješću spolnog odgoja i naglašava kako i Katolička crkva poslije II. vatikanskog koncila ulazi u dijalog s modernim odgojnim znanostima, te u svojim postavkama i dokumentima zagovara i promiče spolni odgoj.

U četvrtom dijelu autor govori o osnovnom odgoju, tj. o odgoju moralnog osjećaja i afektivnosti. Da bi se postigao puni spolni odgoj valja razviti moralni osjećaj koji je trostruk: osjećaj za etički život, osjećaj za slobodu i osjećaj za odgovornost.

Ključne riječi: ljudska spolnost, spolni odgoj, muškarac i žena, afektivnost, etički život

UVOD

Svima je dobro poznato da je Katolička Crkva kroz povijest imala i ima svoj stav i nauk o spolnosti. Ona je kroz povijest snažno zagovarala čistoću spolnosti i smatrala da spolni odgoj treba ostati u privatnoj sferi i da spada na obitelj, prvotno na roditelje.

Pod pritiskom novih filozofskih, psiholoških i socijalnih strujanja i Crkva je ponešto promijenila svoj stav prema spolnosti, a progovorila je i o spolnom odgoju. Već s II. vat. koncilom Crkva započinje shvaćati da spolnost ne služi samo zbog prokreacije, već i da ima značenje istinske ljubavi i sjedinjenja dviju osoba. Pače papa Pavao VI. u svojoj enciklici *Humanae vitae* govori o ljubavi koja se može smatrati temeljem braka gdje i bračni čin zadobiva novo značenje, tzv. značenje "sjedinjenja".

Danas i Crkva govori o *spolnom identitetu*, tj. o činjenici da je čovjek duboko seksualno biće i da se takvim *osjeća*. Pače, spolni identitet se shvaća kao trajnost vlastite osobnosti kao muško ili žensko, što je posljedica iskustvene spoznaje o samima sebi i o vlastitom ponašanju: to sam "ja" u svom tijelu muškarca ili žene.

Seksualnost se pokazuje u svim životnim izražajima, pa i u religioznosti i sve više se shvaća kao *zadaca*. Naime, ljudi moraju postati muževi ili žene preko dugog puta očovječenja. Seksualni identitet i orijentacija temelje se na biološkim i društvenim oznakama spola. Unutar granica onoga što *jesmo* (muško i žensko), stvara se i etički zahtjev da i postanemo ono *što možemo biti*. Spolnost je životna snaga koja obuhvaća, uvjetuje i utječe na svaki osobni čin u svakom trenutku života i ne djeluje samo na jednom području ili vremenskom razdoblju, već predstavlja bit i žarište života.

U takvom shvaćanju naše opstojnosti spolnost je onda naš posebni odnos života u svijetu tjelesnih bića. Po tome znademo što smo mi, a što drugi. Spolnost je ta koja omogućuje pojedinom subjektu da uđe u zajedništvo s drugim subjektom. Čovjek naprosto treba drugo biće da bi se ostvario. Tijelo, ukoliko je prožeto spolnošću, izražava čovjekov poziv na uzajamnost, to jest na ljubav i na uzajamno sebedarje. Tijelo, na kraju poziva čovjeka i ženu na njihov osnovni poziv na plodnost, kao na jedno

1. OSNOVNE ZNAČAJKE SPOLNOSTI PREMA MODERNOM TEOLOŠKOM SHVAĆANJU

“Jedna od oznaka današnjeg društva je njegovo *bezgranično otvaranje ljudskoj seksualnosti* i svemu onome što ona sa sobom nosi. Seksualnosti se pristupa na nov i znanstven način, otkriva se njezino bogato, raznoliko značenje i važnost u čovjekovu životu, njezine lijepe i bogate strane. Istovremeno se, međutim seksualnost degradira, svodi se na čistu tjelesnost i na potrošnu robu.”¹

46

Seksualnost kao takva prožima čitavo ljudsko biće i u ljudskom životu igra veoma važnu ulogu. Ona je *Božji dar čovjeku* kako je naglasio sam papa Ivan Pavao II. u tjednim katehezama srijedom koje su se bazirale na knjizi *Postanka*.² On o seksualnosti govori kao o *daru koji ukrašava ljudsko tijelo*, što je izazvalo veliki odjek u tisku čitavog svijeta i to ne samo onom vjerskom. Takav govor o fizičkoj stvarnosti čovjeka, veličanje stvarateljskoga sjaja tijela po spolnoj različitosti, bile su velika novost koja je označila raskid u katoličkoj nauci s platonističkom tradicijom po kojoj su duhovne vrijednosti suprotne tjelesnim.³

Biti muško ili žensko jest naša ljudska stvarnost kojoj nitko ne može umaći i ta stvarnost prodire u naš individualni i socijalni bitak. Ne postoji ljudski generički bitak. Pripadnost jednom spolu zadire toliko u dubinu našeg osobnog “ja” da čovjeka nije moguće zamisliti bez tog seksualnog identiteta. To je jedna od prvih i osnovnih dimenzija što je čovjek uviđa: nekoj osobi možemo zaboraviti ime, dob, izgled, ali nikada nećemo zaboraviti radi li se o muškarcu ili ženi.

Stoga se seksualna bipolarnost i čini normalnom i naravnom. S obzirom na samu genitalnu seksualnost to i jest točno, ali s obzirom na morfološku specifičnost, na vlastite psihološke attribute, ona i nije tako očita. Moderne antropološke znanosti

¹ P. Šolić, “Kršćanski pogled na seksualnost”, u: *Moralni aspekti ljudske seksualnosti. Moralno teološke studije*, Crkva u svijetu, Split, 2002., str. 7.

² Usp. Ivan Pavao II., *Uomo e donna lo creó. Catechesi sull'amore umano*, Libreria editrice Vaticana, Città Nuova Editrice, Roma 1985.

³ Neke od tih kateheza su prevedene i tiskane i hrvatskom jeziku, usp. “*Nije dobro da čovjek bude sam*”. Prvi niz govora Ivana Pavla II. o ljubavi i braku prema prvim poglavljima Knjige *Postanka* – u generalnim audijencijama srijedom, od rujna 1979. do travnja 1980., Tomagraf, Zagreb 2001.

upozoravaju da se *muško ili žensko postaje* u sukcesivnim fazama života, ali i da postoje kritični momenti primanja identiteta kada može doći i do devijacija.⁴

Pripadati određenom spolu, tj. biti seksualna osoba i *osjećati se* takvom nazivamo vlastitim *spolnim identitetom*. Taj identitet jest *trajnost življenja* vlastite tjelesne posebnosti kao muško ili žensko što je posljedica iskustvene spoznaje o samima sebi i o vlastitom ponašanju: to sam "ja" u svom tijelu muškarca ili žene.⁵

Oslanjajući se na antropološka i psihološka dostignuća, i dokumenti Crkve tvrde da čovjekova spolnost nije neko zasebno, odvojeno i sporedno područje u čovjeku, niti je to samo biološka funkcija njegove naravi, nego osobina koja karakterizira čitava čovjeka. Deklaracija Kongregacije za nauk vjere "Persona humana", o nekim pitanjima seksualne etike jasno veli: "Ljudska osoba, po sudu znanstvenika našeg vremena, pod tako je dubokim utjecajem spolnosti da se spolnost mora ubrojiti među *čimbenike koji poglavito određuju život čovjeka*. Doista, osoba po spolnosti dobiva one značajke koje ju na biološkoj, psihološkoj i duhovnoj razini čine muškarcem ili ženom, te stoga imaju veliku snagu i značenje za postizavanje zrelosti svakog pojedinog čovjeka i za njegovo uključenje u društvo."⁶

S tim se ne želi reći da je spolnost glavna čovjekova komponenta već samo naglasiti da ona prožima čitava čovjeka: njegovo tjelesno ustrojstvo, njegove osjećaje, čuvstva, volju, mišljenje, pa čak i odnos s Bogom. Konačno, spolnost ima veliki utjecaj i na životno opredjeljenje, bilo da se radi o braku bilo o celibatu.

Seksualnost se pokazuje u svim životnim izražajima, pa i u religioznosti i sve više se shvaća kao *zadaća*. Naime, ljudi moraju postati muževi ili žene preko dugog puta očovječenja. Seksualni identitet i orijentacija temelje se na biološkim i društvenim oznakama spola. Unutar granica onoga što *jesmo* (muško i žensko), stvara se i etički zahtjev da i postanemo

⁴ Usp. Papinsko vijeće za obitelj, *Ljudska spolnost: istina i značenje*. Odgojne smjernice u obitelji, Kršćanska Sadašnjost, Dokumenti 106, Zagreb 1997.; vidi i J. Money – A. A. Ehrhard, *Uomo, Donna, Ragazzo, Ragazza*, Milano 1976.

⁵ Usp. J. Money - P. Tucker, *Essere uomo, essere donna*, Milano 1980., str. 6-8.

⁶ *Persona humana. Izjava Kongregacije za nauk vjere o nekim pitanjima seksualne etike*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 47, Zagreb 1976., br. 1.

ono što možemo biti. Spolnost je životna snaga koja obuhvaća, uvjetuje i utječe na svaki osobni čin u svakom trenutku života i ne djeluje samo na jednom području ili vremenskom razdoblju, već predstavlja bit i žarište života.

Spolnost je konstitutivni element ljudske opstojnosti i spada na ljudsku tjelesnost. Tjelesnost je, naime, osobit način postojanja i djelovanja vlastit ljudskome duhu. To je značenje poglavito antropološko jer 'tijelo otkriva čovjeka', izražava osobu. Spolnost je ta koja omogućuje pojedinom subjektu da uđe u zajedništvo s drugim subjektom. Tijelo, ukoliko je prožeto spolnošću, izražava čovjekov poziv na uzajamnost, to jest na ljubav i na uzajamno sebedarje. Tijelo poziva čovjeka i ženu na njihov osnovni poziv na plodnost, kao na jedno od temeljnih značenja njihova spolom obilježena bića.

Spolnost je, prvotno, način naše opstojnosti, način na koji svaki pojedinac djeluje i reagira na svijet oko sebe. Kao takva ona je, onda i *strukturalna* dimenzija osobe, nadasve *originalna* (već od rođenja smo muško ili žensko), koja pripada jedino čovjeku jer biti muž i žena je različito od biti mužjak i ženka. Ona je i *znak i mjesto otvaranja, susretanja, dijaloga, komunikacije i jedinstva* među osobama.

Spolnost se odnosi na *jedinstvenu cjelovitost* čovjeka (tijelo, osjećaj, duša) i nikako ne smije biti svedena na čistu genitalnost, jer je spolnost u čovjeku nešto više. No, i genitalnost ima svoju vrijednost koja postaje *ljudska vrijednost* samo onda kada se integrira u cjelovitost osobe.

Ljudska spolnost ima i svoju *strukturalnu* oznaku u smislu odnosa osobe i njegove spolne tjelesnosti što ulazi u kategoriju bitka. Ljudsko tijelo nikada ne smije biti objekt razmjene, s jedne strane, a s druge se mora zahtijevati poštivanje muškosti i ženskosti. Ako priznamo tu istinu i vrijednost tjelesne spolnosti, onda jedini način spolne "razmjene" može biti potpuno, uzajamno i ekskluzivno darivanje.

Ona je i *originalna* ljudska stvarnost jer nitko bez nje ne može živjeti svoje zemaljsko iskustvo. Stoga je *mjesto i znak* interpersonalne komunikacije jer se različitost između muškosti i ženskosti živi u obliku susreta i dijaloga. Riječ je o *odnosnoj* različitosti koja opet ima personalnu i društvenu funkciju.

U tom smislu spolnost ima i oznaku *komplementarnosti* jer su muškarac i žena istovremeno *slični i različiti*. Nikako nisu isti, ali imaju jednako dostojanstvo koje im prvotno dolazi iz

njihove osobnosti. Te osobnosti se susreću i nadopunjuju u zajedničkom životnom projektu. U tom smislu spolnost postaje ljubav darivanja i primanja.

Spolnost postaje *plod i znak* ne samo fizičke već i afektivne i duhovne ljubavi. Time spolnost postaje *oslobađajuća* snaga koja slobodno i spontano proizlazi iz dubine ljudskog bića. Ona u braku postaje i *društveno odgovorna* pred zajednicom - obitelji, nacijom, svijetom. Čovjek je društveno osobno biće te ga spolnost ne smije izolirati. Ta odgovornost za društvo možda može biti različita u raznim vremenima, mjestima i kulturama, ali mora postojati.

Konačno, spolnost ima i oznaku radosti jer je povezana uz užitak, i to najveći ljudski užitak, te mora biti zadovoljstvo za oba partnera. Ona mora unositi radost u ljudski život, inače postaje prisila i mučenje bračnih partnera.

2. FILOZOFSKO SHVAĆANJE I POKUŠAJ DEFINICIJE SPOLNOSTI

Premda su se stari grčki filozofi poput Platona i Aristotela zanimali za fenomen ljudske spolnosti, ipak je to bilo samo usputno, tj. u kontekstu etičkih promišljanja. I kroz čitavu povijest filozofi su o spolnosti veoma malo raspravljali i u toj važnoj komponenti ljudskog života, čini se, ostali su dužnici. Razloga može biti više,⁷ ali se čini da je najvažnija bila činjenica društvenog i religioznog utjecaja na spolnost koja je uvijek ostajala u krugu obitelji i religije. U svijetu kršćanske kulture (Zapad) spolnost se, uglavnom, definirala prema svojem glavnom cilju, tj. reprodukciji, a ljudima je služila za zadovoljenje strasti. Njezina uporaba je bila uokvirena u heteroseksualnoj i monogamnoj bračnoj zajednici.

Tek kroz 19. stoljeće filozofi iracionalizma i naturalizma (Schopenhauer, Nietzsche), te filozofi liberalnog, socijalističkog morala i anarhističkog usmjerenja, započinju novi filozofski govor o seksualnosti. Ipak o pravoj filozofiji seksualnosti (sustavni i produbljeni govor) započinje negdje šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Šezdesetih godina izlazi na francuskom

⁷ Usp. P. Guilluy, *Filozofija spolnosti*, u: M. Gaudefroy (prir.), *Seksološke studije*, 2. izd., Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1982., str. 83-103.

velebno djelo o spolnosti⁸ u kojemu je surađivalo niz poznatih filozofa poput P. Evdokimova, E. Mouniera, M. Marcusea, B. Russela.

Društveno istraživanje spolnosti su započeli psiholozi Havelopck Ellis,⁹ psihoanalitičar Sigmund Freud,¹⁰ potom antropolozi Margaret Mead,¹¹ Branislaw Malinowski¹² i Lionel Tiger,¹³ te niz američkih istraživača pod utjecajem Freuda kao Alfred Kinsey,¹⁴ William Masters i Virginia Johnson.¹⁵ U tom nizu valja spomenuti i *Frankfurtsku školu* s idejom čovjeka kao *otvorenog bića* i Marcuseovu tezu o *integralno erotskom* društvu.¹⁶ Sva ta istraživanja su znatno izmijenila pojam o spolnosti koji je psihoanaliza bila nametnula. Ipak, začuđuje činjenica da ni do danas nije dat sigurni filozofski odgovor na pitanje što je spolnost. U govor o spolnosti su se upustili i teolozi,¹⁷ te se danas govori o spolnosti kao o Božjem daru čovjeku, ali i kao o zadaći.¹⁸ Papa Ivana Pavao II. govori o spolnosti u vidu cjelovitosti ljudske

⁸ A. Willy - C. Jamont (uredili), *La sexualite*, Marabout universitè, Verviers 1964., (Belgique). Riječ je o čitavoj enciklopediji koja će imati više izdanja i prijevoda.

⁹ Usp. H. Ellis, *Studies in the Psychology of Sex*, Davis, Philadelphia 1903.

¹⁰ Freud je i započeo svoja istraživanja o spolnosti pod utjecajem H. Ellisa, a počeo ih objavljivati od 1905. Usp. S. Freud, *Gesamte Werke*, London 1952.

¹¹ M. Mead, *Coming of Age in Samoa*, Morrow, New York 1928.

¹² B. Malinowski, *Sex and Reprression in Savage Society*, Routledge&Kegan Paul, London 1927; *The Saexual Life of Savages*, Hrrcourt, Brace &World, New York 1929.

¹³ L. TIGER, *The Pursuit of Pleasure*, Little, Brown and Company, Boston 1992.

¹⁴ A. C. Kinsey, W. B. Pomeroy, C. F. Martin, *Sexual Behavior in the Human Male*, W.B.Saunders, Philadelphia 1948.

¹⁵ W. H. Masters &V. E. Johnson, *Human Sexual Response*, Little, Brown and Company, Boston 1966.

¹⁶ Usp. H. Marcuse, *Eros e civiltà*, 6. izd., Torino 1972.

¹⁷ Prvi teolozi koji su progovorili o novom shvaćanju spolnosti su biolozi L. ROSSI, *Morale sessuale in evoluzione*, Torino 1967.; E. Curran, *A New Look at Christian Morality*, Notre Dame 1968.; A. Walsecchi, *Nuove vie dell'etica sessuale*, Brescia 1972.

¹⁸ Sveti zbor za katolički odgoj, *Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisi spolnoga odgoja*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 69, Zagreb 1996. Papinsko vijeće za obitelj, *Ljudska spolnost: istina i značenje. Odgojne smjernice u obitelji*. Kršćanska Sadašnjost, Dokumenti106, Zagreb 1997.; P. Šolić, *Moralni aspekti ljudske seksualnosti. Moralno teološke studije*, Crkva u svijetu, Split, 2002. V. Valjan, *Moral spolnosti, braka i obitelji*, Svjetlo riječi, Sarajevo 2002. M. Vugdelija, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, Služba Božja, Split 2000. G. Davanzo, *Sessualità umana e etica dell'amore*, Ancora, Milano 1986.; S. Leone, *Educare alla sessualità*, Dehoniane, Bologna 2000.

osobe koja je tjelesna i senzualna, tj. seksualnost prožima tijelo, osjeća je i dušu. Ona bitno spada na cjelovitost osobe, a svoje potpuno značenje doseže kad se daruje u potpunoj ljubavi drugoj osobi u kršćanskom braku.¹⁹

Ipak, je čini se, u današnje vrijeme glavnu riječ o spolnosti preuzela *sociologija* koja opet ne daje odgovor na pitanje što je spolnost već je opisuje kao fenomen. Svakako da je u svome izričaju spolnost *odnos između dvoje* i da u tom auto/heteronomnom odnosu i jest socijalna specifičnost. No, o tom odnosu imaju što reći i druge humanističke, pa i pravne znanosti.

Zanimljiva je i činjenica da S. Freud u svim svojim djelima govori o spolnosti i ukazuje na činjenicu da postoji seksualni impuls već od djetinjstva pa sve do smrti. Barem za svoje vrijeme, Freud se najviše približio istini spolnosti i nakon njega o spolnosti se počelo raspravljati znanstveno.²⁰ Međutim ni on nikada nije odgovorio na pitanje što je spolnost. Zapravo, on ju je gurnuo na područje sociologije i psihologije.

Ostat ćemo razočarani i odgovorima filozofa čije je mišljenje, možda, najbolje izrazio P. Evdokimov: "Spolnost nikada nije imala zadovoljavajuće objašnjenje, a možda ga nikada neće ni imati".²¹ Sorbonski profesor P. Ricoeur je još izraziti: "Seksualnost je za čovjeka problem, i nije nikakva datost; ne znamo što ona sve znači, što je to sjedinjenje spolova, ni što je sve u igri... I njezina povijest je problem koji trajno ostaje ljudski problem i, ma kako ga zvali: problem ljubavi ili problem erosa ili seksa, riječ je uvijek o istoj stvari. Više je to pitanje negoli datost i odgovor".²² To nas navodi na zaključak kako je spolnost u čovjeku nešto drukčije, nešto dubinsko, nešto što nadilazi mogućnost definicije.

Danas postoje, čini se, četiri glavne koncepcije seksualnosti.²³ Seksualnost je *izrazito svrhovita i služi reprodukciji*, ona je bitno

¹⁹ Usp. Ivan Pavao II., *Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu "Familiaris consortio"*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 64, Zagreb 1981.

²⁰ Usp. L. Beinaert, *La revolution freudienne: Sexualité humaine*, Paris 1966.

²¹ P. Evdokimov, *Sacrament de l'amour*, str. 215, cit. iz *Enciclopedia della sessualità* (a cura di A. Willy-C. Jamont), Ed. Borla, Bologna 1974., str. 11.

²² P. Ricoeur, *nav. dj.*, str. 11.

²³ Usp. I. Primorac (priredio), *Suvremena filozofija seksualnosti*, Kruzak, Zagreb 2003., str. 9.

*vrsta osobne ljubavi, ona je osebujan način govora tijela i ona je izvorište posebnog užitka.*²⁴

I sam govor o spolnosti postao je pretežno *sociološki* jer se daleko više opisuju *spolni običaji* ili načini življenja seksualnosti i vršenja seksualnih čina što se voli izražavati kroz *statističke studije* i *globalnost* spolnosti ili kroz *erotizaciju društva*.²⁵ Naše društvo obiluje seksualnim slikama i opisima, a seksualna iskustva i ponašanja nisu samo dio priča već i opisa u mnogim novinama i časopisima. No, tako postavljena seksualnost pokazuje i svoju problematiku jer se kod mnogih ljudi današnjeg doba pokazuje nedostatak *seksualnih želja*, opadanje *seksualnih odnosa u braku*, dok se dob *prvih seksualnih odnosa* pomiče sve niže u mladenačku dob. Upravo zbog svega toga pojavila se i potreba *spolnog odgoja* ne samo u obitelji već i u školi i šire u društvu.²⁶

3. KRATKA POVIJEST PROBLEMA SPOLNOG ODGOJA

U zadnjih stotinjak godina i znanost počinje govoriti o spolnosti i spolnom odgoju i njezinom mjestu u javnom životu zapadnog društva. Prvi spomen *spolnog odgoja* dolazi iz medicine kada započinju rasprave o potrebi spolne higijene zbog sprečavanja veneričnih bolesti. (Proces industrijalizacije i početak rasta gradskog stanovništva).²⁷ To se razdoblje poklapa i s industrijskom revolucijom s kojom se rađa i feministički pokret koji ne gleda na spolnost samo pod vidom prokreacije, već i užitka. U tom razdoblju započinje i kampanja o kontroli rađanja (birth control), a ujedno se rađaju i jačaju liberalni pokreti koji potiču govor o seksualnim slobodama i seksualnom odgoju.

²⁴ O ovom problemu vidi i P. R. Abramson - S. D. Pinkerton, *O užitku. Razmišljanja o naravi ljudske spolnosti*, Jesenski Turk, Zagreb 1998.

²⁵ Usp. C. A. Viano (a cura di), *Teorie etiche contemporanee*, Torino 1990., posebice članak F. Remotti, *La tolleranza verso i costumi*, str. 165-185.; V. Morin-Majault, *Un mythe moderne: l'erotisme*, Tournai 1964.; H. Sauner, "Erotika" kao tema teologije", u: *Svesci* 94 (1998.), str. 19-26.

²⁶ Usp. A. Štulhofer - A. Hodžić, *Seksualna edukacija u školi: inozemna iskustva*, u: *Reč* 67 (2002.), str. 237-258.

²⁷ Posebice treba istaći P. Mantegazza u Italiji koji je kroz dugi niz godina (1870-1910.) preko svojih izdanja "Igea", "Il medico di casa" i "Almanacchi di Igiene popolare" u narodu širio ideju spolne higijene i slobodnijeg pristupa spolnosti.

Talijanski reformistički pedagog Venturi čak tvrdi da se odgoj mora istrgnuti iz kruga obitelji jer obitelj koči razvoj.²⁸ I katolički intelektualci početkom prošlog stoljeća započinju zagovarati spolni odgoj na općoj razini čemu bi trebala prethoditi javna diskusija.²⁹ Taj odgoj bi morao voditi prema spolnoj čistoći i biti usmjeren na pojedinca, a ne na kolektiv pri čemu odgajatelj mora zastupati obitelj.³⁰ Istovremeno je francuski religiozni pedagog Gillet zastupao mišljenje da u spolnom odgoju ne treba govoriti o znanstvenim dostignućima i da o njima treba šutjeti.³¹

Općenito govoreći, ipak se katoličanstvo nikako nije odlučilo za uvođenje spolnog odgoja u školske programe. Spolni odgoj u školama je smatran veoma opasnim jer bi mogao dovesti do kulturalnog i liberalnog relativizma.³²

Kako je pitanje spolnog odgoja bilo veoma rašireno, barem u tzv. katoličkim europskim zemljama, 31. prosinca 1929. je intervenirao i sam papa Pio XI. enciklikom o *kršćanskom odgoju mladeži*.³³ U enciklici papa iznosi tradicionalne kršćansko-pedagoške principe o čistoći, a pogreškom smatra zagovaranje *spolnog odgoja* na općoj razini. “Uistinu mnogi ludo i opasno prihvaćaju i šire onaj način odgoja, koji se ružno naziva spolnim odgojem; oni naime krivo misle, da čisto naravnim načinom, bez ikakve pomoći vjere i pobožnosti, mogu mladež zaštititi od požude i nečudorednosti; tako naime da sve njih, bez ikakva razlikovanja u spolu, pa i javno, smionim upućivanjem i poučavanjem u znanju, štoviše, a to je još gore, izlažući ih pravim prigodama, kako bi se njihov duh privikao na takve stvari – kao što to sami kažu – kako bi im očvrstnuo za opasnosti puberteta.” Dozvoljava samo individualno poučavanje, “ako

²⁸ Usp. M. Venturi, *L'insegnamento sessuale. Sua pratica attuazione nelle scuole*, Soc. Ed. Neo-Malthusiana, Firenze 1913.

²⁹ Usp. R. Bettazzi, *Moralità*, Buffetti, Treviso 1910.

³⁰ Usp. J. Fonssagrives, *L'educazione della purezza, consigli ai genitori e ai maestri*, Desclee, Roma 1910.

³¹ Usp. P. Gillet, *L'educazione della purezza. Innocenza e ignoranza*, Desclee-Paravia, Roma 1913.

³² Usp. V. Casagrande, *La primavera della vita. Trattato pratico di pedagogia generale ad uso dei genitori, catechisti e maestri*, Giovanni Galla Editore, Vicenza 1922., posebno str. 197-200.

³³ Pio XI., *Enciklika "Divini illius Magistri"*, u: AAS, 22(1930.), 52-73. Hrvatski prijevod koji koristimo vidi u: H. Denzinger-P. Huenermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3685-3698.

naime u ovoj vrlo teškoj stvari, odvagnuvši sve, nekog mladića treba pravovremeno upozoriti, neka to čine oni kojima je Bog povjerio zadaću odgajati mlade, koja je povezana s prikladnom (Božjom) pomoći, kod čega treba primijeniti sve mjere opreza koje nisu nepoznate kršćanskim odgojateljima...”. Istovremeno papa *koedukaciju* smatra opasnom “zbog raznolikosti tijela i duše čime se međusobno razlikuju; toga se naime treba pridržavati u odgoju i obrazovanju, štoviše, to treba podržavati prikladnim razlikovanjem i odvajanjem, u skladu s dobi i okolnostima”. Odgojnih kršćanskih načela treba se pridržavati “ne samo u svim školama, posebno u nemirnim godinama mladosti, nego i u sportskim igrama i vježbama...”.³⁴

Premda će i papa Pio XII. nekoliko puta progovoriti o spolnom odgoju,³⁵ ipak taj nauk je u sljedećim desetljećima, sve do II. vatikanskog koncila (1963.-1965.) u potpunosti usmjerio katoličke stavove o spolnom odgoju. Spolni odgoj treba ostati u krugu obitelji, u školama se ne treba primjenjivati, premda Učiteljstvo Crkve, što se najbolje vidi iz govora Pia XII., prihvaća govor o spolnom odgoju, ali uz određene pretpostavke i u svjetlu kršćanske moralke. Posebice se naglašava potreba razboritosti koju treba imati odgajatelj. U tom govoru se osjeća i stanovito nepovjerenje prema znanostima, ali i prihvaćanje istinskog znanstvenog razvoja. Drugi vat. koncil je sasvim otvoren svim znanstvenim dostignućima, a kad govori o odgoju u svojoj Deklaraciji “*Gravissimum educationis*” o kršćanskom odgoju, onda da se uzmu u obzir znanosti kao što su psihologija, pedagogija i didaktika tako da se “razvijaju fizičke, moralne i intelektualne sposobnosti”. Za spolni odgoj izričito veli: “Prema dobi razvoja neka im se daje pozitivan i pametan seksualni odgoj”.³⁶ Tom tvrdnjom Crkva ne samo da ne odbija, već jasno prihvaća spolni odgoj u cjelokupnom odgojnom procesu.

Ipak, tek od 1965. može se govoriti o pravom pedagoškom pristupu spolnosti, kada započinje i govor o spolnom identitetu muškarca i žene. U 1968. godini, godini revolucije mladih, počelo

³⁴ Usp. *Isto*, br. 3697.-3698.

³⁵ Usp. *Insegnamenti pontifici, Il matrimonio*, sv. I., Edizioni Paoline. 2. izd, Roma 1965. Riječ je o Nagovoru episkopatu 2. 11.1950., br. 568; jednoj grupi francuskih očeva, 18.09.1951., br. 585-589; govor primaljama, 29.10.1951., br. 651; govor na V. kongresu kliničke psihoterapije, 13.04.1953.; br. 682.

³⁶ II. vatikanski koncil, *Deklaracija “Gravissimum educationis” o kršćanskom odgoju*, br.1, u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1970.

se javno govoriti o svim životnim postavkama. Sve institucije društva su bile napadane, posebice država, obitelj i škola. Upravo u tom razdoblju dolazi do rastavljanja prokreativne vrijednosti spolnosti od užitka te na scenu sve više izlazi erotski motiv. Odjednom, javni mediji postaju puni erotike, a seksualna uzdržljivost se počinje smatrati seksualnom fobijom, dok i sami odnos muškarac-žena, pod snažnim utjecajem feminizma, počinje dobivati nove oznake.

Razdoblje osamdesetih i devedesetih godina dramatično počinje otvarati pitanje spolno prenosivih bolesti, posebice AIDS-a (bolesnih od HIV-a). Ta zastrašujuća bolest novog razdoblja dovodi do svijesti da je nužan *spolni odgoj*, i to onaj *informativnog tipa* koji govori o fiziologiji i biologiji spolnosti, o AIDS-u, o prezervativima, kao i o homoseksualnosti.³⁷

Kako još ni do danas nikome nije jasno što sve znači spolnost i *spolni odgoj* ni kako, gdje i tko bi ga trebao provoditi, došlo je do značajnih diskusija i pokušaja. Postoji struja koja govori i želi govoriti o svemu bez ikakva pridržaja, ali i ona suzdržana struja koja pred djecu i mlade ne želi iznijeti svu informaciju, i to samo informaciju, bez formacije. Takvo stanje stvorilo je nejasnoće, gotovo traume, kod roditelja i kod odgojatelja jer su se često puta osjetili nekompetentnima i nespremnima za takav odgoj. Još i danas se vrtimo u istome krugu: nije jasno o čemu treba govoriti, a o čemu šutjeti, gdje započinje distinkcija između informacije i formacije, treba li se zagovarati određeni moral i koji, i je li moralnu notu uopće unositi u spolni odgoj, je li spolnost još uvijek treba skrivati ili ju potpuno liberalizirati?

Ima ideja koje se zalažu za, govoreći shematski, *odgoj spolnosti*. Naime, postoji određena, već ustanovljena "istina" prema kojoj treba urediti i organizirati i spolnost. Spolni odgoj se onda uklapa u kulturu onoga što čovjek "mora biti" (zadaca), bilo kad je riječ "spolnim zabranama" ili "o onom što je dopušteno u spolnosti". Naime, svatko bi trebao postići i uspostaviti svoj moralni red. Način provođenja "odgoja spolnosti" najviše bi se trebao baviti teoretskim informacijama o spolnosti koje moraju dovesti do postizanja spoznaja i određene seksualne formacije koja prihvaća moralne norme djelovanja.

³⁷ Rifelli G. - Ziglio C., *Per una storia dell' educazione sessuale*, La Nuova Italia, Firenze 1991.

Alternativna teorija bi se mogla nazvati *odgoj za spolnost*. Prema toj teoriji spolnost bi bila *mogućnost ljudskog bića* koju treba svakako ostvariti, ali ne prema već zadanim ciljevima, već preko slobodnog i svjesnog sudjelovanja svakoga da pronade i izgradi načine sučeljavanja sa svojom seksualnom dimenzijom. Riječ je, dakle, o tome da treba razviti spolnu mogućnost, a sama spolnost je integralna i kompleksna struktura svake osobe te se nikako ne mogu zaboraviti i drugi faktori u čovjeku kao što su razum, spoznaja, afekti, moralne zasade, kao i religioznost. *Odgoj za spolnost* želi dati instrumente za ostvarenje same spolnosti i u odgoju bi trebalo odgajanike naučiti da shvaćaju govor, čine, stavove, spoznaje sposobnosti odnosa s drugim što svakome može omogućiti da postane muškarac ili žena u svome vlastitom tijelu. Drugim riječima, da postigne svoj seksualni identitet.

Danas se uočava da u zapadnom društvu postoji pluridimenzionalni stav prema shvaćanju spolnog odgoja. Tako se spolni odgoj shvaća kao:

- 1) demografski odgoj;
- 2) kao formacija za spolni život i to sama u sebi, neovisno o tome je li se želi stvoriti obitelj ili barem trajna veza;
- 3) odgoj za interpersonalni odnos ili samo odnos, posebice odnos ja-drugi;
- 4) priprava za brak i za obiteljski život.

Sve te teorije su u uporabi, a ovise od pojedinaca ili skupina i njihovih vrijednosnih i moralnih opredjeljenja. U Europi se, čini se, danas sve više ide od tradicionalne teorije (2. oblik), a sve se više kreće prema 3. i 4. obliku.

Kada se pogledaju različite države, bez obzira na političku orijentaciju, spolni odgoj je imao ili ima nekoliko etapa. Prva etapa uopće ne poznaje spolni odgoj, pače može biti i zabranjen u školama (Irska). Druga etapa je ona kada *spolni odgoj* nije zabranjen, ali se na njega gleda kao na "nužno zlo" te se vrši zajedno u školi i obitelji. Treća etapa je ona u kojoj je spolni odgoj izborna materija koja ima dobro određen program, a četvrta etapa je ona u kojoj spolni odgoj postaje obligatoran prema školskom programu (Švedska i Danska).

Kad je riječ o spolnom odgoju, sva problematika se svodi u okvire pluralnog društva gdje postoji više vrsta kultura, ideoloških i religioznih opredjeljenja, tako da je veoma teško naći zajednički stav. Možda su najveće razlike one koje se pojavljuju

između kršćansko-katoličke kulture i morala i liberalno-laičke koja je pod snažnim utjecajem moralnog relativizma. Poznato je da je katoličko kršćanstvo kroz povijest snažno naglašavalo kako i spolni odgoj treba isključivo ostati u privatnoj sferi i da spada na obitelj. Današnji stav Crkve je nešto izmijenjen jer se smatra da i škola može vršiti *spolni odgoj*, ali nikako bez uključivanja obitelji u odgojni proces. Osim toga, i danas Crkva smatra da se *spolni odgoj* ne smije zaustaviti samo na informaciji, već mora prenositi i moralne vrijednosti. Već s II. vat. koncilom Crkva započinje shvaćati da spolnost ne služi samo zbog prokreacije, već i da ima značenje istinske ljubavi i sjedinjenja dviju osoba. Pače papa Pavao VI. u svojoj enciklici *Humanae vitae* govori o ljubavi koja se može smatrati temeljem braka gdje i bračni čin dobiva novo značenje, tzv. "sjedinjenja".³⁸ Ako bismo katolički stav išli shematizirati prije i poslije Koncila, onda bi, po prilici, to izgledalo ovako:

Pretkoncilsko shvaćanje:

- samo kršćanska moralka može dati ispravne norme i za seksualno ponašanje (doprinos drugih znanosti se uzimao samo ako je potvrđivao taj stav).

- veoma velika važnost se davala normativnom ponašanju (objektivni moralni red).

- vrijednost norme je bila dobro utvrđena jer je spolnost bila instrument i poticaj da se stvori obitelj i tako je služila općem dobru društva.

Pokoncilsko shvaćanje:

- norma nema apsolutnu vrijednost, već se naglašava vrijednost ljubavi;

- katoličanstvo snažno zagovara i, gotovo, idealizira ljubav, što rezultira uvođenjem mističnosti i duhovnosti u tradicionalno poimanje braka i obitelji;

- isključivo socijalni karakter obitelji se gubi i manje naglašava, a u prvi plan sve više dolaze osjećaji;

- i u bračnom životu se sve više naglašava primat i odgoj savjesti.

³⁸ Pavao VI., "Humanae vitae". Enciklika o ispravnoj regulaciji poroda, 1968. Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997. 2. izdanje.

Treba naglasiti i da je Crkva ostala vjerna svome tradicionalnom seksualnom moralu prema kojemu je seksualno ponašanje sukladno ako:

- je usmjereno na stvaranje odnosa muškarca i žene;
- postoji uzajamna stabilna vjernost;
- je otvoreno plodnosti;
- je socijalno usmjereno tako da daje novi način života i odnosa u društvu služeći drugima;
- je posvećena sklapanjem kršćanskog braka.³⁹

Katolički *spolni odgoj* postaje onda odgoj za ljubav i započinje u obitelji gdje su roditelji prvi odgajatelji i koji u ljubavnom odnosu muškarca i žene dijele bračnu sreću kroz život i ljubav. U tom odgojnom procesu, škola, kao i sve odgojne institucije, trebaju prenositi i moralne vrijednosti, zajedno s informacijama.

Liberalno-laičko shvaćanje spolnog odgoja ide za tim da se daje "neutralna" informacija, a da se uopće ne prenose vrijednosti i utječe na seksualna ponašanja. Spolnost se često shvaća kao sredstvo interpersonalne privlačnosti, a samo seksualno iskustvo kao mogućnost otkrivanja samih sebe i užitaka koje ona nosi. Zbog toga, u ovoj koncepciji, nema govora o spolnoj uzdržljivosti u bilo kojoj fazi života. Ta koncepcija bi se ovako dala shematizirati:

- spolnost je veoma važna u osobnom životu, te stoga u razvoju osobe mora imati svoje mjesto i kroz odgoj;
- spolni užitak je dozvoljen u granicama odgovornosti za sebe i druge;
- osnovna norma u tom ponašanju je dozvoljenost svega onoga što ne nanosi nasilje, ponižavanje, omalovažavanje i unesrećenje drugoga.

U ovoj koncepciji spolnost postaje nešto privatnoga, osobno pitanje izbora i opredjeljenja, a nikako stvar javnog morala i društvene odgovornosti. Gledano životno-pedagoški, ovakvo uvjerenje je veoma permisivno, a širi ideje tolerancije prema svim devijantnim seksualnim ponašanjima naglašavajući da je i u spolnosti važan samo susret osoba.

³⁹ Usp. Rifelli G. - Ziglio C., *nav. dj.*

4. TEOLOŠKI VID SPOLNOG ODGOJA

Danas i Crkva smatra da i škola može vršiti *spolni odgoj*, ali da se *spolni odgoj* ne smije zaustaviti samo na informaciji, već mora prenositi i moralne vrijednosti. Taj proces započinje već s II. vat. koncilom Crkva i enciklikom "Humanae vitae", a posebice u nekoliko dokumenata Crkve, a dva su direktno posvećena spolnosti i spolnom odgoju.

Prvi nosi naslov *Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisu spolnoga odgoja* koji je izdala "Kongregacija za katolički odgoj" (1983.) u kojem čitamo: "U sadašnjoj socio-kulturalnoj situaciji hitno je potrebno djeci, adolescentima, i mladima pružiti pozitivan i postupan afektivno-spolni odgoj... Na ovom području šutnja nije valjano mjerilo ponašanja".

Drugi dokument je izdalo "Papinsko vijeće za obitelj" desetak godina poslije pod naslovom *Ljudska spolnost: istina i značenje* u kojem se naglašava da mladima treba ponuditi "odgovarajuću pripremu za zreli život, osobito kad je riječ o odgoju za pravo značenje spolnosti".⁴⁰ Kako je moderna kultura izmijenila način života i odgoja, kako je u njoj došlo do novog ozračja koje je potamnilo istine o čovjeku, u odgoju se osjetio "pritisak koji teži banalizaciji spolnosti", smatra dokument. K tomu, škola se okrenula više "informativno", a manje edukativno, te tako dolazi do "iskrivljivanja savjesti".

Sama svrha spolnog odgoja je jasna: "Osnovna je svrha spolnog odgoja primjerena spoznaja naravi i značenja spolnosti te skladnog i cjelovitog razvitka osobe do njezine psihološke zrelosti u cilju pune duhovne zrelosti" (br. 34). Tako kršćanski spolni odgoj uključuje govor o naravi i značenju spolnosti, kao i sam odgoj, tj. prenošenje informacija, ali kroz formaciju.

I papa Ivan Pavao II. je progovorio o spolnom odgoju u svojoj enciklici "Evangelium vitae" i povezo ga uz pojam ljubavi i čistoće: "Ne može se, stoga, izvlačiti od obveze da se mladima, osobito adolescentima, pruži autentičan odgoj za *seksualnost i ljubav*, odgoj koji uključuje oblikovanje za čistoću".⁴¹

⁴⁰ *Ljudska spolnost: istina i značenje. Odgojne smjernice u obitelji.* Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 106, Zagreb 1997., br. 1.

⁴¹ Ivan Pavao II., *Evangelium vitae - Evanđelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995., br. 97.

4.1. *Osnovni odgoj: odgoj moralnog osjećaja i afektivnosti*

Moralni osjećaj je trostruk: *osjećaj za etički život, osjećaj za slobodu i osjećaj za odgovornost.*

Osjećaj za etički život se rađa kroz etičko djelovanje i moralne čine. Već su skolastički učitelji veoma dobro uočili da u ljudskom djelovanju postoje ljudski čini (actus humanus) i čini čovjeka (actus hominis). Čini čovjeka su svi oni spontani, urođeni i refleksni čini (npr. disanje), kao i čini koje čovjek vrši pod prisilom. To su čini koji nisu slobodni, ne ulaze u kategoriju odgovornosti i nemaju nikakvu moralnu valjanost.

Ljudski čini su oni koje čovjek čini s osvrtom i slobodom odlučivanja. Oni su nositelji etičke vrijednosti. No, i među takvim činima mogu se napraviti distinkcije: kad radimo na nekom objektu tako da nešto gradimo ili transformiramo, riječ je o poslu ili radu (tehne) ili kad proizvodimo neke stvari tako da poboljšavamo osobu, kao što je poezija, filozofija (arete). Na još većem stupnju su oni čini kojima utječemo na druge osobe i s njima tražimo odnos zajedništva, komunikacije, susreta. Tada je riječ o ljubavi (filia – agape).

Takvi čini postoje i na području spolnosti za koje je čovjek odgovoran jer su to čini koji proizlaze iz slobode i slobodne volje. I oni su dio etičkog u čovjeku jer i preko njih pojedinac ostvaruje dobro i vrednote koje ima. Poznata je činjenica da u svakom čovjeku postoji težnja prema višemu, prema realizaciji vlastite biti, što zovemo voljom.

Da bi čovjek mogao težiti prema dobru, volja treba biti prosvjetljena spoznajom koja nas uvodi u istinu. Taj put otkrivanja dobra može biti i težak i dugačak, može biti označen nejasnoćama i pogreškama. I sam spoznaja dobra i zla, posebice na spolnom području, može biti zamračena promašajima i sumnjama, uvjetovana društvenim okruženjima i poticajima, ali ona mora ostati čovjekovo trajno opredjeljenje. Stoga se odgoj i pokazuje veoma teškim jer upravo na tom području se zahtijeva silni napor ne samo da bi se uočilo što je dobro već i da bi ga se ostvarilo.

Osjećaj za slobodu mora se razviti kroz put *slobode od do slobode za*. Ljudskoj slobodi se mogu dati dva značenja: prvo

značenje je da *ništa ne trebamo*, a drugo *da postanemo ono što jesmo: ljudi i osobe*.⁴²

U prvom slučaju je riječ o slobodi od prisile, unutarne i vanjske. U stvari, riječ je o *fizičkoj* slobodi svih stvorenja, kao i o slobodi za kojom se govori u društvu, politici i ekonomiji. Radi takve slobode čovjek se i bori protiv tiranija i svake vrste tlačenja.

U drugom smislu čovjek je slobodan od raznih uvjetovanosti i može odabirati jednu stvar, a ne drugu, može odabrati da nešto učini ili ne učini, tj. može svojom voljom kontrolirati određenu situaciju tako da ostane gospodar sebe i svojih opredjeljenja. Ta sposobnost da se slobodno odlučuje naziva se *sloboda odabira ili slobodni izbor* (liberum arbitrium). Znači, čovjekova volja je arbitar između više mogućnosti djelovanja. I takva sloboda može biti dvostruka: *sloboda za djelovanje* (da li djelovati ili ne) i *sloboda specifikacije* (odabir objekta ili cilja samog čina). Vršanjem takvog svjesnog odabira svakome čovjeku služi da postigne *moralnu slobodu*, tj. onaj stupanj osobne svijesti kada se uvijek svjesno i voljno odabire dobro u sebi, i to toliko da mogućnost opredjeljenja za zlo više niti ne postoji.

Upravo u ovaj prostor između slobode odabira i moralne slobode postavlja se i odgoj koji se i sastoji u tome da mladome čovjeku omogući i da ga uputi na stalno odabiranje dobra. Osoba je slobodna u svom odabiru, ali joj odgojitelj treba pokazati put kako bi se sloboda preobrazila u trajni način života i odabiranja dobra. Dakle, cilj odgoja je čovjeka učiniti što je moguće više "slobodnim" kako bi uskladio svoju moralnu zrelost sa samom svojom naravi. Slobodan čovjek ne preuzima samo moralne sadržaje, već ih pounutrašnjuje, čini ih dijelom vlastite osobnosti.

Kako sam čovjek ne projektira svoju narav, već je nastoji ostvariti i razviti, rađa se onda i zahtjev za prelaskom sa slobode "od" raznih ograničenja na slobodu "za" određeni projekt života. Ovaj kršćansko-personalistički vid slobode je suprotan od onog *radikalnog* po kojemu je dozvoljeno sve ono što se slobodno hoće i prihvaća, jer personalistički vid subordinira slobodu poštivanju i dostojanstvu samog ljudskog života. Time sloboda dobiva i svoj

⁴² Usp. R. Lucas Lucas, *L'uomo spirito incarnato*, Ed. Paoline, Cinisello Balsamo, 1993., str. 161.

sadržaj jer trajno ostaje čin koji nečemu teži ili nekoga dira, što joj opet daje novu notu: *odgovornost*.

Ta razlika shvaćanja slobode vidi se u načinu kako današnji svijet gleda i na samu slobodu u spolnosti. Danas mnogi govore o *slobodnom i sigurnom seksu*, što znači živjeti vlastitu genitalnost potpuno slobodno i bez ikakvih pravila nastojeći samo smanjiti rizike, s jedne strane, a s druge, što zahtijeva kršćanski moral, spolnost je poziv da se spolnost živi kao odabir stalnog bračnog druga što je sasvim u skladu s naravi i dostojanstvom čovjeka kao osobe jer se ona tada živi u potpunoj slobodi i odgovornosti.

Tu je i *osjećaj za odgovornost*. Sam termin ukazuje na svoje značenje: čovjek je sposoban ili dužan dati odgovor na određeni poziv, tj. za ono što je učinio poslije nego li se slobodno odlučio netko drugi prosuđuje. Sam pojam odgovornosti uključuje da je dotični subjekt sposoban, svjestan i slobodan, uključuje određeno djelo koje ima svoj sadržaj i posljedice, uključuje nekoga kome treba dati račun. To može biti sam subjekt, odnosno njegova savjest, ali pojam uvijek uključuje određeni alteritet koji postoji između sudca i suđenika.

Kad se analizira samo odgovorno ponašanje, ono onda ima tri elementa: *spoznajni, voljni i afektivni*.

Spoznajni element je nužan za odgovorno djelovanje, što znači da svakom odgovornom djelovanju prethodi jasno razlučivanje valjanosti određenog čina što čovjek sam vrši unutar samoga sebe. To je spoznaja istine koja čovjeka obligira, spoznaja ne u općem smislu, već spoznaja moralnih vrednota i dobra. Jasno da na ovom nivou postoje loše spoznaje ili predrasude koje znatno mogu utjecati na odabir vrednota.

Voljni element se sastoji u opredjeljenju volje za određeni čin. Premda je volja u čovjeku nešto originalno i nesvodivo, ona može biti uvjetovana raznim percepcijama, osjećajima, kao i samom spoznajnom moći (razum).

Afektivni element igra veoma veliku ulogu u odabiru jer nikada ljudski čin nije samo plod razuma i volje. Čovjek je osjećajno biće, a osjećaji nerijetko igraju veliku ulogu u odabiru. Zapravo, ljudsko djelovanje je trajno u napetosti između osjećaja, te razuma i volje. I kad bi bili mogući, čini bez osjećaja bi bili samo proračunati i mehanički čini i ne bi bili ljudski već robotski.

Treba naglasiti i činjenicu da osim ovih unutarnjih utjecaja na ljudsko djelovanje, postoje i izvanjski koji su kadri uvjetovati ljudsko ponašanje tako da je cilj teže ostvariv.

Ljudsko odgovorno djelovanje ima, dakle, *subjektivnu, objektivnu i transcendentalnu* dimenziju.

Subjektivna dimenzija znači da smo mi odgovorni za sve ono što autonomno radimo preko odabira naše slobodne volje. Odgovornost tada označava način na koji se djelo pripisuje djelujućem subjektu. No, postoji i odgovornost za ono što smo učinili (objektivna dimenzija), ali i odgovornost prema nekome drugom (transcendentalna dimenzija). Ako ove istine prebacimo na spolnost, onda treba reći da ona uključuje odgovornost prema samima sebi, prema drugome ili drugoj, ali i prema trećoj osobi (npr. uporaba spolnosti izvan braka, spolnost i prenošenje bolesti, odgovorno roditeljstvo).

Ovdje nastupa područje ljudske afektivnosti kao “spособnosti reakcije” na sve ono što susreće na svome putu – stvari, osobe, Bog.⁴³ To uključuje i reakcije koje izaziva i susret s osobama drugoga spola, što se naziva seksualna afektivnost. Stoga K. Wojtyła i definira afektivnost kao “spособnost reakcije određene osobe na vrednote, pa i seksualne”.⁴⁴ Ipak treba naglasiti da afektivnost nije jednaka *senzualnosti*, premda se ti termini kadšto izjednačuju. Reakcija muškarca prema ženi, ili obratno, može se odnositi na čitavu osobnost, što uključuje i spolne vrijednosti, a to je afektivnost, ili se može odnositi samo na fizičku dimenziju, a to je senzualnost. Znači da senzualnost svodi osobu na poželjnost i na osjećaj ugone, a afektivnost znači otvorenost i priznanje različitosti i potpunog dobra osobe kao takve.

Stoga se u odgoju i traži postizanje afektivne zrelosti, što znači da osoba postane snažna toliko da može kontrolirati svoje intenzivne afekte, da ih može i zna modulirati, osobito osjećaje ljutnje i depresije, što traži i određenu spoznajnu zrelost. Odgajnik tako uči razlikovati sebe i drugoga, vlastite interese i želje od interesa i želja drugoga, kao i integrirati pozitivne i negativne

⁴³ N. Galli, *L'educazione affettiva e sessuale*, in ID. (a cura di), *Vogliamo educare i nostri figli*, Vita e Pensiero, Milano 1985., str. 38. Ima više definicija afektivnosti, usp. N. De Martini, *Maturità e sesso*, LDC, Leumann (TO), 1982.

⁴⁴ Usp. Isti, *Amore e responsabilità*, Marietti, Torino 1978.

afekte svoje i drugih.⁴⁵ Kada je riječ o spolnom odgoju, treba naglasiti da je njegov cilj ne samo postizanje afektivne zrelosti, već i one seksualne. Riječ je o “postizanju sposobnosti dijaloga” s osobom drugoga spola, dijaloga koji uključuje podjelu želja, osjećaja, interesa i slabosti, ali i sposobnost dijaloga s određenim osobnim partnerom u *seksualno-genitalnom odnosu*.

Da bi se to postiglo nužno je poznavanje sebe, nužna je samokontrola, iskrenost i potpuno darivanje sebe. Za to nikako nije dovoljna samo psihička i fizička zrelost, već nadasve ona *moralna*.

Moralna zrelost nije ništa drugo doli sposobnost razmišljanja, interpretacije i interiorizacije o onim normama moralnosti što su upisane u ljudsku narav kako bi postale glavni nositelji pri pojedinom odabiru. Moralna se zrelost ne sastoji u poznavanju određenih etičkih normi, niti u teoretskom pristajanju uz određeni etički kodeks, već je to usklađivanje s osobnim osjećajem odgovornosti. To se zbiva onda kada čovjek ne samo zna kako se ponašati u određenim okolnostima, nego nadasve kad hoće da to učini. Na oznake moralne zrelosti spada i svijest o vlastitoj krhkosti i slabosti, o vlastitim sposobnostima kao i o prihvaćanju zapreka koje se mogu pojaviti na putu ostvarivanja dobra. Tako čovjek postiže sposobnost da iz sebe izvuče uvijek najbolje ono što ima.

Tipična oznaka zrele moralnosti je i oslobađanje *osjećaja grešnosti* u tom smislu da čovjek spoznaje svoju pogrešku i da zna da je prekršio ili povrijedio određeni princip, ali ne dozvoljava da to u njemu stvori traumatična raspoloženja, pogotovu kad je vjernik i zna da Bog rado prašta. U tom smislu zrela je moralnost, kao i sloboda, plod iskustva i godina i oko nje se itekako treba truditi i postiže se u zrelijim godinama života, kada se postiže *odgovorno i slobodno djelovanje*. Moralni razvoj može biti uvjetovan subjektivnim naravnim sposobnostima i dispozicijama, tj. o sposobnosti samog shvaćanja i ostvarivanja normi, ali i još više ambijentom u kojem se odgajanik nalazi (obitelj, škola, društvo), kao i samim načinom i odgojnim stavovima.

U tom smislu Crkva preporuča *postupnost odgoja*, tj. treba voditi računa o uzrastu i zrelosti odgajanika: “Odgajitelji će imati na umu osnovna razdoblja toga razvoja: prvobitni nagon, koji

⁴⁵ M.C. Gilson, *Adolescenza e discontinuità*, Bollati Boringhieri, Torino 1993., str. 212.

se u početku očituje sasvim rudimentarno, postupno prelazi u stanovitu podvojenost između dobra i zla. Zatim se osjećaji uz pomoć odgoja ustaljuju i istodobno jača osjećaj odgovornosti. Sebičnost postupno nestaje, započinje svojevrsni asketizam, drugi se prihvaća i ljubi radi njega samoga; usklađuju se elementi spolnosti: genitalnost, erotizam, ljubav i ljubavno predanje”.⁴⁶

Svakako da postupnost zahtijeva kontinuitet odgoja između dječje dobi i puberteta, ali u doba puberteta se pojavljuju neki novi procesi u razvoju. Doba puberteta je, možda, središnji događaj u razvoju, ali je i nadasve kritično razdoblje. Adolescenti uočavaju da se njihovo tijelo i psiha počinju mijenjati, što izravno utječe na njihov osjećaj identiteta i na odnose sa svijetom i drugima. U tom periodu počinje i zanimanje za osobe drugoga spola, posebice za njihove fizičke kvalitete, kao i za emocije koje one izazivlju. To su činjenice koje uvjetuju njihov afektivni život, kao i načine reagiranja na vanjski svijet. No, istovremeno postaju veoma osjetljivi na ideale i vrijednosti, razvija im se moć razmišljanja i kritičnosti s obzirom na obitelj i društvo.

Upravo u tom razdoblju oni traže razumijevanje za svoje probleme i očekuju iskrene odgovore o spolnosti. Odgojiteljeva je dužnost tada da ne samo “informira”, već i da formira mladu osobu, da joj ponude jasnu skalu vrednota, da ga motiviraju za ostvarivanje vrednota, da razvija autonomiju samosvijesti, samosvladavanja i samokontrole i odgovornosti za vlastite postupke kako bi mogli dominirati svojim emocijama. Možda će u početku odgojitelji naići na odbijanje ponuđenih vrednota jer ih adolescenti nerijetko osjećaju kao izvanjsko nametanje, pa i zbog utjecaja sredine i permisivnog društva. No, ako odgojitelj bude znao motivirati adolescenta i ako bude znao i mogao reći *zašto* traži upravo takve vrednote, mladi čovjek će ih interiorizirati, prihvatiti i u određenom trenutku odabira u svom djelovanju iskoristiti.

Ne treba zaboraviti da u ovom razvojnom periodu prestaju djelovati strah i kazna i da adolescenti zahtijevaju djelovanje u slobodi opredjeljivanja. Tu slobodu treba poštivati, ali je i usmjeravati k odgovornosti i poštivanju normi ponašanja, kako unutarnjih tako i izvanjskih. Stoga je veoma važno mladom čovjeku pokazati povjerenje u njega i njegovu moć odlučivanja, ali to povjerenje ne smije biti slijepo, već kritično. S druge strane,

⁴⁶ Smjernice, br. 42.

potrebno je kod mladih razvijati osjećaj povjerenja u same sebe, jer se oni plaše raznih stvari i životnih situacija koje su često plod njihove mašte.

Sve skupa utječe i na njihov moralni život jer imaju silan "osjećaj grešnosti". Oznaka zrele moralnosti je zaborav tog osjećaja i razvijanje svijesti vlastite slabosti i promašaja, dok kod adolescenata taj osjećaj grijeha je veoma snažan. Oni bolno doživljavaju pogrešku svaki put kad se nisu ponašali u skladu s moralnom normom. Taj osjećaj može snažno utjecati na njihova buduća opredjeljenja razvijajući se u strah od pogreške, što može dovesti do preuveličavanja i najmanjih pogrešaka. Upravo na ovoj razini treba intenzivno započeti s odgojem afektivnosti i spolnosti.

Svakako da taj odgoj spada najprije na roditelje i obitelj ali i na sve one koji su u razvojnom procesu, kao što su to nastavnici i škola. "Uloga je škole da pomogne i nadopuni djelo roditelja tako da djeci i omladini prikazuje spolnost kao vrednotu i zalaganje čitave osobe koja je kao muško i žensko stvorena na Božju sliku."⁴⁷

PHILOSOPHICAL-THEOLOGICAL VIEW ON HUMAN SEXUALITY AND SEXUAL EDUCATION

Summary

The topic of this work is human sexuality which today's theology understands as a way of our existence. As such it is a structural dimension of person and a sign and point of opening, encounter, dialogue, communication and unity among persons. Sexuality is a vital strength that encompasses causes and influences every personal act in every moment of life and does not take effect in one field or time period, but represents the soul and essence of life.

In the second part the author investigates the philosophical attitudes about human sexuality through history. In the world of Christian culture sexuality has been mainly defined after its

⁴⁷ *Smjernice*, br. 69.

main aim, i.e. reproduction, and people have used it to satisfy sexual passion.

In the third part the author briefly introduces us to the history of sexual education and points out that the Catholic Church has also entered into dialogue with modern educational sciences after II. Vatican Council and that it fosters and promotes sexual education in its postulates and documents and speaks about sexuality as about “truth and significance”.

In the fourth part the author speaks about the basic education, i.e. about the education of moral feeling and affectivity. To achieve full sexual education it is necessary to develop moral feeling which is threefold: feeling for ethical life, feeling for freedom and feeling for responsibility.

Key words: *human sexuality, sexual education, man and woman, affectivity, ethical life.*